

Ne kisebbitésünk szakmai múltunkat! II.

– avagy mikor alakult ki a magyar erdészeti szaknyelv és szakirodalom? –

Mikor kezdődött azonban valóban a magyar erdészeti szaknyelv és szakirodalom kialakulása?

Ami a magyar erdészeti szaknyelv kialakulását illeti, lásd a 2. pont alatt mondottakat.

A magyar erdészeti szakirodalom kiindulási pontját – azok a szerzők, akik szakirodalmunk 1868 előtti időkből való létezését elismerik – 1578-ra keltezik. Ekkor jelent meg Horhi Melius Péter: „Az Facnac, Füveknek nevekről természetekről és hasznairól” című munkája.

Kádár Zsombor¹⁰ erdészeti szakirodalmi múltunk egyik legjobb ismerője és feltárója így jellemzi a könyvet: „Tartalmazza a legismertebb gyógynövényeket, dísznövényeket, erdei fákat és cserjéket, valamint más vadon termő és termesztett növényeket... A mezőgazdaság-tudomány az első kertészeti, állatgyógyászati szakkönyvnek tartja, míg az erdészettudomány is sajátjának tekintti ezt az első tudományos igénnyel készült népszerűsítő kézikönyvünket és nem alap nélkül.”

Hasonló tartalmú Beythe András 1595-ben kiadott Füves könyv c. műve. Ez szintén füvek, fák nevét, természetét és hasznát tárgyalja. A XVII. századból való Oroszhegyi már idézett munkája (lásd a 2. pont alatt), amelyet részletesen először Mágocsy-Dietz Sándor¹¹ így ismertette: „Ki kell emelnem különösen azt, hogy a fenyőfa akkori alkalmazásáról teljes tájékozással bír, továbbá hogy a zsindelezés módjával tisztában volt, s csak sajnálunk lehet, hogy azt részletesebben nem írja le... Különösen műkifejezéseire kívánom felhíni erdészeti közönségünk figyelmét, mert azok tényleg oly magyarosak, hogy most is alig alkothatnánk azoknál jobbkat.”

Egy jó évszázaddal később, 1770-ben kerül kiadásra a Mária Terézia-féle „Erdőrendtartás” (németből fordították magyarra). Erről Lesenyi a már idézett munkájában⁷ így ír: „A Mária Terézia-féle erdőrendtartás megjelenése erdészetünk történelmének egyik legkiemelkedőbb eseménye. Nemcsak azt foglalja össze és fejleszti tovább, amit az eddig ismert rendtartásokban és utasításokban találunk, hanem az akkori erdészeti kultúra új elemeinek alkal-

mazása folytán az erdészeti szaktudomány és szakoktatás kialakulásában is jelentős szerepet játszik.”

Egy jó évtizeddel később, 1781-ben lép életbe a II. József-féle „Erdőrendtartás” Erdély számára. (Ezt latinból fordították magyarra.) Kádár a már idézett művében¹⁰ így jellemzi a fordítást: „A fordítás dicséretes munka: érthető, latinoságoktól mentes. Apáczai Csere János óta – vagyis 1653-tól – elvértve olvashatunk ennyire magyaros nyelvezetű erdészeti szöveget, mely meggyőző arról, hogy mindig is volt egy idegen kifejezésektől majdnem teljesen mentes magyar erdészeti szaknyelv és ha ezt egyesek nem alkalmazták, az elsősorban kényelmességből történt.”

A két erdőrendtartáshoz még csak annyit szeretnék megjegyezni, hogyha az eddig tudottak szerint a „magyarországit” németből, az „erdélyit” pedig latinból fordították magyarra – és állítólag mindkettőt jó magyarsággal –, akkor megállapítható, hogy a magyar erdészeti szaknyelv a XVIII. század utolsó évtizedeiben már elérte azt a szintet, amely idegen nyelvekből erdészeti ismeretek és szakkifejezések magyarra való fordítására is alkalmassá tette. A XVIII. század „magyar nyelvű” erdőrendtartásai után szinte következetes, hogy a magyar erdészeti szakoktatás kérdése is napirendre kerül. Weisz Leo¹² egyik cikkéből megtudható, hogy Mak Domonkos, Batthyány hercegprímás „földmérője és matematikusa” 1793-ban egy felirattal fordult a regnikoláris bizottsághoz (a „Rendekhez”). Mak ebben a feliratban a rendek segítségét kéri egy magyar erdészeti iskola felállításához. Bár a felirat tárgya inkább erdészeti szakoktatásunk témaköréhez tartozik, de erdészeti szakirodalmunk számára is értékes forrás a benne használatos erdészeti szakszók miatt. Még érdekesebb azonban megtudni, hogy mit szándékozott Mak Domonkos jó 200 évvel ezelőtt az „Erdőlés Tudományából” jövődől tanítványainak oktatni:

„E letzkék átaljában e következő föltzikkelyekből állanak.

1-őr: Az erdők fömvoltának esmertetése. Hová a legnevezetesebb fanemeknek, melyeket Magyarországbán és ő Felsőségének egyébb bírodalmaiban vetni, ültetni és nevelni lehetne, bellyeges tüntetője, avagy magyarázó

laistroma, azután pedig ugyanazoknak vetése, ültetése és nevelése erant való szükséges oktatás tartozik.

2-ór: Azon állapotoknak előterjesztése, mellyel az erdőkben vagy természet szerént, vagy történetből találhatnak, vagy lehetnének, ugyanazoknak hasznáival együtt.

3-ór: Az erdőknek legbelyesebb gondviselése és az erdőkben vonbatandó hasznoknak és nyereségeknek legbizonyosabb módjai.

4-er: Az erdei jussak, ugyanazoknak batárai, törvényei, és miképpen lebeszen azokat leghasznosabban gyakorolnani.

5-őr: A számvetés, rajzolás, vízéptetés és a gyakorlásbeli földmérés, a mennyire az Erdőlés Tudományjára szükségesek és ugyan azoknak az erdőlésbeli gazdálkodásra való alkalmaztatása.”

Érdekessége még ennek a feliratnak, hogy tudomásom szerint itt fordul elő először a „fagazdálkodás” fogalma, mint egy önálló, erdészeti gazdasági ágazatot jelentő szakszó: „Az ilyen és a még ezeknél is nagyobb rosszak, melyek az Erdőlés Tudományának és a fagazdálkodásnak fogyatkozásából támadnak...”

Mak Domonkosról sajnos még ma is nagyon keveset tudunk, pedig Weisz a már idézett cikkében így ír róla: „Ha kora nem is méltányolta, nekünk kötelességünk nevét emlékezetünkbe vésni, annál is inkább, mert íme magyar ember volt, aki a három nagy idegen: Weisner, Wilkem és Gilleaume előtt, e hazában, az erdészeti szakoktatás érdekében nem csak lándzsát tört, hanem még áldozatokat is hozott.”

A XVIII. század vége felé és a XIX. század elején már növekszik az erdészeti témákról szóló írássok száma. Ezen munkák legismertebb szerzői: Gáthy István, Kováts Antal, Nagyváthy János, Pethe Ferenc, Rummy Károly, Thessedik Sámuel, Vedres István, Witsch Rudolf. Az eddig tárgyalt korszak magyar nyelvű erdészeti szakirodalmi munkáihoz azonban nemcsak a kiadott, nyomtatásban megjelent művek számíthatnak, hanem azok a kéziratok is, amelyek levéltárak, múzeumok stb. mélyén arra várnak, hogy valaki lefújja róluk a feledés porát és ezzel – ha hosszú idő után is – szerzőjük sok-

szor fáradságos munkája értelmet kapjon. Két ilyen „eltemetett” kéziratra véletlenül – más után kutatva – a Széchenyi Könyvtárban bukkantam rá. Az egyik kézirat szerzője: Fleckel Károly¹³, aki ezt a munkát 1810-ben írta. A kéziratot azért tartom itt érdemesnek megemlíteni, mert tudomásom szerint ez az első magyar nyelvű erdészeti munka, amely egy tanulmányúton nyert erdészeti tapasztalatokról számol be. Fleckel (nevét később Téreyre magyarosította) 1806–1808-ig a keszthelyi Georgikon hallgatója, majd később ugyanott az ökonómia tanára. Tanulmányai befejezése után 1808–1810-ig külföldi tanulmányútra küldik.¹⁴ Kétéves külföldi tartózkodása alatt Liechtenstein herceg morvaországi birtokait is meglátogatta. Az ott látottak összefoglalója ez a kézirat. A szerző ebben a majdnem két évszázaddal ezelőtt írt munkájában átfogó képet ad a herceg egyik Luntenburg nevű (később Lundenburg, majd Beclar, Csehország) nagy erdőbirtokának erdőgazdálkodásáról. Kezdvé a kerületek nagyságától, beosztásától az állományápolási irányelvekig (regulák), a tartamosság fogalmától a faiskolák kezeléséig, megtalálható benne minden, ami egy akkori fejlett, feudális német erdőgazdasági nagybirtok gazdálkodására jellemző volt.

Figyelembe véve azt, hogy ezt a tanulmányúti beszámolót, a georgikoni tanulmányait éppen csak befejező, fiatal mezőgazdasági szakember írta, úgy a kézirat nagyon értékes erdészeti munkának tekinthető.

A másik kézirat szerzője: Téglási Ertsei József¹⁵. Ertsei ezt a munkát: „Az Erdős Tudományi Mester-Szók” a Pesti Tudományos Gyűjtemény nevű folyóirat 1827. évfolyamában akarta megjelentetni. A kézirat azonban annak ellenére, hogy a cenzor kinyomatásra engedélyezte, valamilyen okból nem jelent meg. Tudomásom szerint ez volt az első kezdeményezés egy magyar–német erdészeti műszótár kiadására. A kézirat előszavából megtudható, hogy Ertsei a szótárt felsőbb utasításra, az „Erdélyi Cs. és K. Fő Erdős Hivatal” megbízásából készítette „egy közhasznú célznak az elérhetésére”.

Ertsei, aki Torda megye erdőfelügyelője volt, ezzel a munkával megcáfolja azt az állítást, hogy sem a nyelvújítás korszaka, sem a reformkor nem hatott a magyar erdészeti szaknyelv és szakirodalom kialakulására, illetve ezek hatása

csak évtizedekkel később jelentkezett. (Lásd Grétsy már idézett cikkét.)

Ugyancsak az 1820-as évekből származik Bólyai Farkas ún. „Erdészeti Csonka Munkája”. Mivel szakmánkban – ebből a korszakból – ez tartozik a legismertebb munkák közé, így ismertetése itt nem szükséges.

A XIX. század 20-as éveitől kezdve fokozottan jelennek meg a különböző folyóiratokban, így a Tudományos Gyűjteményben, Nemzeti Gazdában, Magyar Gazdában, Nemzeti Társalkodóban, Hasznos Multságokban, majd később a Gazdasági Lapokban is erdészeti témájú cikkek.

Az 1840-es évek közepétől kezdve tovább nő az „apa előtti gyermekek” száma. Greiner Lajos (1845), Egloffstein Béla (1846), Jüruszek János (1846), Tomaschek Ede (1846), Beiwinkler Károly (1853) és Bertalan István (1854) gyarapítják tovább kiadott szakkönyvekkel a magyar erdészeti szakirodalom magtárát.

Megemlítendő itt még Fuchs Frigyes¹⁶ 1861-ben megjelent „Magyarország őserdői” című könyve. A könyv német nyelven íródott, de egy terjedelmes német–magyar erdészeti műszótár is hozzá van csatolva.

Így megállapítható, hogy a Divald–Wagner-féle Magyar–német, Német–magyar műszótár kiadása előtt (1868) már kétszer szerkesztettek 1827-ben és 1861-ben magyar–német, illetve német–magyar nyelvű erdészeti műszótárt.

Végül 1862-ben az Erdészeti Lapok megjelenésével új korszak kezdődik el a magyar erdészeti szakirodalom történetében. Ez a Divald és Wagner szerkesztésében rendszeresen, havonta megjelenő erdészeti szaklap lesz a kiegyezés után létrejött független magyar erdőgazdaság leghatékonyabb szellemi támogatója. Ugyancsak nagy szerepet játszik ez a szaklap a kiegyezés után hatalmasan fellendülő magyar erdészeti szakirodalom fejlődésében. Nem szabad azonban elfelejteni, hogy az 1868-as évek utáni gyors fellendülés a kiegyezés után bekövetkezett politikai, gazdasági és társadalmi átalakulás, valamint a selmeci Bányászati és Erdészeti Akadémia oktatási nyelvének németről magyarra válása nélkül nehezen volna elképzelhető.

A magyar erdészeti szaknyelv és szakirodalom kiegyezés utáni korszakának története azonban már nem tartozik ennek a cikknek témakörébe.

Ezzel zárom a magyar erdészeti szaknyelv és szakirodalom 1868 előtti, dióhéjban vázolt történetét. Ezt abban a reményben teszem, hogy ha egyszer valaki a magyar erdészeti szakirodalom történetét megírja, akkor a kérdéses korszakot is a tényeknek megfelelően fogja ábrázolni.

Irodalom

1. Hiller I.: Erdészettörténet. Sopron, 1985, p. 61.

2. Király P.: Az Országos Erdészeti Egyesület Története 1866–1966. Bp., 1966, p. 28.

3. Madas A.: Az OEE Jubileumi Kögyűlése alapításának 100 évfordulóján. Az Erdő, XV. évf., p. 440.

4. Solymos R.: Az erdészeti szaknyelv szerepe a magyar erdészet fejlesztésében. Erdészeti Lapok, 2000 április, p. 97.

5. Grétsy L.: A magyar erdészeti szaknyelv kialakulása. Magyar Nyelvőr, 1968, 92, 2, p. 156–165.

6. Divald A.: Az erdészeti magyar irodalom ügyében. Vadász és versenylap, 1861, Pest

7. Lesenyi F.: Erdészeti szakművelődésünk és felsőbb erdészeti szakoktatásunk története. Sopron, 1940, p. 55., 48.

8. Kádár Zs.: Erdő és nyelv. Erdészettörténeti Közlemények, XLIII., Budapest, 1999.

9. Csapody I.: A magyar erdészeti irodalom bibliográfiája. Kiegészítések a Gerlai-féle bibliográfiához. Erdészettörténeti Közlemények, XXXIII. Budapest–Sopron, 1997.

10. Kádár Zs.: Székelyföldi erdészeti arcképcsarnok. Erdészettörténeti Közlemények, XXXIX., Bp., 1999, p. 17., 116.

11. Mágocsy-D. S.: A legrégebb magyar erdészeti tárgyú mű. Erdészeti Lapok, 1882, VII. füzet, p. 679–688.

12. Weisz L.: Mak Domonkosról. Adalékok az erdészeti szakoktatás történetéhez hazánkban. Erdészeti Lapok, 1929, 6. füzet, p. 133–141.

13. Fleckel K.: Luntenburgi jegyzések az Erdők műveléséről. Kézirat, 1810, Országos Széchenyi Könyvtár Kézirattára, Quart, Hungari, 3713.

14. Süle S.: A keszthelyi Georgikon 1797–1848. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967, p. 35., 41., 69., 74., 115.

15. Téglási Ertsei J.: Erdős Tudományi Mester-Szók. Kézirat, 1827, Országos Széchenyi Könyvtár Kézirattára, Quart, Hungari 870.

16. Fuchs F.: Ungarus Urwälder... Pest, 1861.